

Bence Erika

A CSALÁD SZEREPE ÉS SZERKEZETE FALUSI-PARASZTI KÖRNYEZETBEN AZ 1980-AS ÉVEKBEN*

BEVEZETŐ**

A TAGADÁS TAGADÁSA

Móricz barbárjainak kora elmúlt. A satnya szókincsű, mogorva parasztok világát, a „terméketlen Ugart”, levegőtlen, nyomorúságos, szobáival, sártengerbe fulladt életeivel együtt eltörölték vagy átalakították, emberhez méltóvá tették, főleg a második világháborút követő társadalmi-gazdasági változások: a társadalom osztályviszonyainak gyökeres átalakulása, a gazdasági-technológiai haladás és az általános műveltség térhódítása, illetve a megszilárdulására irányuló törekvések. Gondolhatunk itt elsősorban a nagyfokú gazdasági elmaradottságot leküzdeni akaró közép- és kelet-európai országokra, Jugoszláviára is. A társadalmi-gazdasági élet változásaival összhangban feloldódott a parasztság rétegének a társadalom más foglalkozású rétegeitől való évszázados előnytelen elszigetelődése, és jobbára kiiktatódott köztudatunkból a fizikai-paraszti munka és művelőinek lebecsülése, a „buta paraszt” képzete. Mindehhez hozzájárult az a tény, hogy a falvak gyors ütemben urbanizálódtak, sőt, az iparosodás útjára léptek. A városi lakótelepekhez hasonló falurészekkel kiépült közművesítési hálózataikkal nagyobb mértékben vették (veszik) fel a korszerű városkép és lét felszíni jegyeit. Ezzel a fejlődéssel magyarázható a falusi embereknek az az igyekezete (főleg a nagyobb fejlődési irányvétel felmutató falvak esetében), hogy szülő- vagy lakóhelyük neve kapcsán ne essék szó olyan meghatározásról, hogy falu, helyette a sokkal előkelőbbnek, hangzatosabbnak tetsző kisváros vagy mezőváros kifejezést használják.

A hagyományos értelemben vett „úri világ” letűnésével értelmét veszítette a „nem nevelek talán a gyerekemből urat” szólásértékűvé lett mondásban kifejeződő nevelési elv. A termelés korszerűsítésével a gyermek (fiatal) már nem nélkülözhetetlen munkaerő a családban. A falusi fiatalok tanulásának, iskoláztatá-

* Az írás észak-bácskai helyzetképet tár fel, baranyai és szlávóniai összehasonlítási alappal.

** A pályázat harmadik díjas pályaműve

sának (elméletileg) nincs akadálya. Megkezdődik (és ma is tart) a falusi fiatalok városba költözködése. Sokan azonban tanulmányaik befejeztével visszatérnek szülőfalujukba, és belőlük alakul ki, jön létre a valódi alkotószellemű értelmiség.

A falusi millióból városba csöppent, de a falusi élet törvényei, szokásai szerint nevelkedett és ezeket az elveket levetkezni csak nagyon nehezen tudó fiatalok a „rohanó” városi élet „forgatagában” egyáltalán nem, vagy csak lassan tudnak „gyökeret eresztetni”. Másrészt az élettempó felgyorsulása és az emberek érzelmi életének fokozatos elsilányulása létrehozta a huszadik századi urbánus ember nagy elidegenedés-élményét. A hazavágyó falusiak nosztalgiaja és az urbánus ember magányélménye a huszadik század második felében sajátos, furcsa és igaztalan falusi-paradicsom képzetet teremtett.

Candide-i bölcs kertészkedés színhelye lett a régen olyannyira taszító falusi környezet. Rossz írók műveiben, a tömegtájékoztatóban, és ennek folytán az emberek tudatában egy városias falukép jelent meg, egy idillikus, szeretettel teli életforma, amelyből még nem tűnt el a barátság intézménye, mindenki mindenkit ismer, az emberek önzetlenül segítőtársai egymásnak, a munka pedig, a hivatali és gyári monoton munkával ellentétben, szellemfelszabadító kertészkedés. Ennek az életformának a szétzilálódott városi családokkal ellentétben a „szép nagycsalád” az alapja. A közfelfogás értelmében ez a család elhanyagolt gyermekekből lett neurotikus felnőttek helyett egészséges lelkületű fiatalokat bocsát útjukra, azontúl mindig véd, támogat és visszavár. Az öregek része a tisztelet és a megbecsülés.

Ezt az elnagyolt és elferdített faluképet próbálja ez az írás valóságosra fordítani. Az ecsetelnél olykor sokkal prózaibb, ellentmondásosabb és sivárabb ez a kép. A falusi-paraszti életmód valóságos tényeit több baranyai, szlavóniai és észak-bácskai faluban (Bezdanban, Béregen, Doroszlón, Gomboson, Kupuszinán, Szondon, Regőcén, Telecskán, Vörösmarton, Csúzán, Nagybodolyán, Sepsén, Szentlászlón, Ójankovácon és Apatinban) gyűjtöttem, ahova újságíróként eljutottam. Az adatgyűjtés módja az interjú volt, továbbá rögzítettem a megfigyeléssel szerzett adatokat, amiket a falusi-paraszti környezetbe való „beleszületés és benneélés” nyújtott. Felhasználtam a településeken hallottakból lesűrhető tényeket is.

Az interjú-módszert a parasztemberek verbális beállítottsága igazolja. Ahhoz pedig, hogy egyes családokhoz, mint adatközlőhöz juthassak, névtelenségükre volt szükség. A tényközlő családok említésekor fiktív kezdőbetűket használok. A szóbeszéd felhasználásával a parasztember felfogása, szemlélete, tényfelismerése, ítélete szűrhető le.

SZERKEZETFORMÁLÓ TÉNYEZŐK, CSALÁDÖSSZETARTÓ ERŐK

A platóni szép mese az együtt egeket ostromló, ezért a görög istenek által kettészelt androgünök, férfino emberek egymás iránti örökös vágyódásáról akármilyen szépen is hangzik Platón Lakomájában, a vágy csak egyetlen motívuma lehet annak a motívumcsoportnak, amely a parasztcsaládokat összetartja,

annál is inkább, hiszen a tudomány jelenlegi álláspontja szerint egy férfi plusz egy nő, viszonyuk bármilyen szilárd érzelmi alapokon nyugszik is, még nem képez családot. A család XX. századi alapképletének való megfelelés azonban, mely a házastársi viszonyon kívül még szülő–gyermek kapcsolatot is feltételez, falun és jobbára a társadalom egészében sem elegendő a család–viszony elismeréséhez. A szülők és gyermekeik életközösségének családdá nyilvánításához a szülők házasságkötése szükséges. A törvényesen össze nem házasodott szülők viszonyát falun vadházasságnak nevezik vagy az „össze vannak állva” meghatározással írják körül. Régebben még az egyházi esküvő is szigorú követelménynek számított, de az egyház szerepének csökkenésével összhangban, ez alól bizonyos körülmények (párttagság, tanári állás stb.) felmentenek.

Az emberi együttélés családdá való alakulásának folyamatában, az ember történetének és történelmének különböző szakaszaiban, más-más eszmék, megfontolások, célok érvényesültek (fajfenntartás, isteni parancs, gazdasági tényező, boldogságkeresés stb.). A család intézményének a szerepe és fejlődése ma is különböző, nemcsak a világ különböző részein és nemzetei körében, hanem közvetlenül környezetünkben is, attól függően, hogy falusi vagy városi környezetet vizsgálunk-e. A városi életmód, a gyári, hivatali munka és a városi fiatalság nagyobb fokú önállóságra való ráhangoltsága nem kedvez az ún. nagycsalád kialakulásának. Ellenben az, ami városban hátráltató tényező, illetve ezek hiánya, falun épp elősegíti, ha nem is a klasszikus értelemben vett és már meghaladott nagycsalád, de mindenképpen egy hozzá hasonló és annak jegyeit viselő családszerkezet kialakulását.

A csak két nemzedék, azaz szülők és gyermekek együttélését biztosító, majd az utóbbiak felnőtté válását követően felbomló családforma a paraszti életmód mércéi szerint nem adekvát, nem szokványos, vagy ha igen, az csak különlakást jelent. Még a külön lakó nemzedékeket is három tényező szorosan összekapcsolja: a munka, a pénz és a szokások.

Történetek a sóról: A szeretet-próbát tevő mesebeli királyról bebizonyosodott, hogy éppúgy nem élhet só nélkül, mint embertársai. A munkáról viszont Doroszlón az bizonyosodott be, hogy az „élet sója”, noha az alóla való mentesség a történelem során sokáig kiváltságnak számított, és számít ma is, ha nem is felsőbbrendűségnek, de mindenképpen előnynek. „Nekem büntetés lenne, ha nem szabadna dolgoznom” – mondta egy asszony – „mert munkára nevelt engem az apám, munkában nevelődtem fel.”

Munka alatt a falvakban, a földművelésben dolgozók, kizárólagosan fizikai munkát értenek, sőt, egyesek csak mezőgazdasági termelést. A szellemi tevékenységnek nem ismerik el munkajelleget, járjon az bármilyen nagy erőfeszítéssel. Ebből a felfogásból paradoxonok, sőt előítéletek következnek. A tanár például, e felfogás értelmében, dolgozik ugyan, mert állása van, de amit végez, az nem munka. Az író vagy újságíró pedig legfeljebb „firkász”, s bár szívesebben kommunikálnak vele, mint a városi emberek, tevékenységét mégiscsak hegyeségnek tekintik. Ilyen felfogás értelmében ítélkezett egy falusi asszony egy vizsgára készülő egyetemi hallgatóról, aki egész nap olvasott, jegyzeteket készített: „Én bizony nem adtam egyetemre a fiamat, de nem is »döglik« egész nap, mint N. N. Apja, anyja dolgozik, ő meg irkafirkál.”

A munka a földművesek körében, de egyáltalán falusi környezetben, az életrevalóság bizonyításának eszköze. Nemcsak a munkakerülés, de valamely mezőgazdasági munkában járatlannak lenni vagy nem bírni erővel, igen rossz ajánlólevél egy házasulandó fiatal számára. Az ilyenekre mondják, hogy „nem ér a munkája semmit” vagy „egy semmirevaló”. A családba benősülni vagy férjhez menni szándékozó fiatal ezért már az udvarlás idején igyekszik bizonyítani leendő apósa és anyósa előtt. Rendszerint besegít a nagyobb munkába, vagy a két család „összedolgozik”. Az életrevalóságukat bizonyított fiatalokról mondják, hogy: „dolgos egy fiatalember”, illetve „meglett menyecske”.

A *„linkáber” vő és a „bereméh” menyecske szindróma*: Felvetődik a kérdés, mi a sorsa a parasztszaládba került, de a paraszti munkához nem szokott fiatalnak, különösen ha a család munkaszokását nemigen tudja magáévá tenni. Vagy megszokik, vagy megszökik – felelhetünk az ismert szólással. Mert bizonyos, hogy a család, amellyel egy fedél alá vagy amelynek kötelékeibe került, számon tartja és értékeli, még hozzá saját mércéi szerint, az ő produktívna tartott tevékenységét. A családfő ugyanis fenntartja magának az ellenőrzés és a koordinálás jogát, noha konkrét munkafeladatra sohasem szólít fel, hisz a meglett menyecske és a dolgos vő mindig tudja, hogy mi a feladata.

Az új családtag és a házastárs családja közötti konfliktus rendszerint nem a munkavégzés kötelezettségéből ered, hisz az a felnőtt ember számára természetes. A probléma a munka eltérő értelmezéséből ered (a szellemi és a fizikai munka le-, illetve túlértékeléséből) és abból a tényből, hogy a földművescsaládok a fiataloktól igen nagyfokú önállótlaniságot követelnek az élet különböző területein, azaz beletörődést az irányítottságba. A konfliktus feloldásának negatív iránya a következő esettel szemléltethető: „Nem hallgatott a szép szóra, egy semmirekellő volt”, mondta egy nagyapakorú parasztember valamikori vejről, L. család esete nem egyedülálló Kupuszinán. Miután a vő vagy nyelvjárási szóval élve a „vej” nem tett eleget maradéktalanul az após elvárásainak: „trehány” volt, nem „szerzett” a családjának, a család beindította a faluhelyen nagyon is bevált és használatos vő-, illetve menyecskeleépítési mechanizmust, azaz ócsárlását mind a falu, mind a házastárs előtt. A folyamat, azaz a különböző „visszmondások”, „fejhezverések”, „számonkérések” egyenes következményként nyílt konfrontációra kerül sor a házastársak, illetve az ócsárolt és ócsárlói között. Legnehezebb helyzetben a másik fél van, hiszen szülei és házastársa között kell döntőbírónak lennie. A patriarchális nevelés hatása ma még olyannyira erős és a házasságok olykor olyan gyenge érzelmi alapokra épültek, hogy a társ legtöbbször szülei akarata előtt hajol meg. Ez történt L. család esetében. A vőt sikerült elűzni, s így az apának leánya életét „jól elrendezni”. „Most, hogy él a lánya?” „Most sokkal jobb neki, így, hogy nem kell azt a linkábért eltűrnie. Nincs semmi baja. Megvannak mind az a semmirevaló nélkül.” Az igazság, persze az, hogy az asszony a több évtizednyi magányba belefásulva és belebetegedve házastárs vénasszonyként uralkodik ugyancsak labilis idegzetű gyermekei felett. „Jobb egy akármilyen emberrel, mint egyedül”, vonták le esetéből a számukra kitetsző következtetést a falubeliek.

Nem is annyira a konfliktus feloldásának mint inkább elkerülésének módja az az eset, amikor a fiatalok belenyugszanak a családi törvényekbe, vagy mert

neveltetésük folytán természetesnek tekintik („Nagycsaládban nőttünk fel, nagycsaládban szeretünk élni. Nem is kívánunk mást” – vélekedett egy fiatalasszony), vagy mert el szeretnék kerülni a veszekedéssel járó „linkáber”, „trehány”, semmirekellő, a pejoratív értelmű „úrikisasszony”, „nagysága” jelzőket, és anyagi érdekeik is ezt a megoldást teszik szükségessé. Különben is, a mások irányította munka felszabadít az önálló életmód és életszervezés gondjai alól, és a közlegényekből végtére tábornokok, módos, tehetős emberek lesznek.

A munka mindenekeelőttisége, megbecsülése természetesen nem róható fel negatívumként egyetlen közösség tagjainak sem.

A paraszti munka fogalmát az egyes falvakban, a legelterjedtebb növényi kultúrák termesztése, illetve az állattenyésztés kisebb-nagyobb jelenléte mellett, az adott falura jellemző növények termesztésével azonosítják. Ebben az értelemben a bevezetőben említett falvak is megoszlanak. Bezdán és a környező falvak gabonatermelők. Telecska dohánytermesztő falu. A baranyai emberek a szőlészet és a borászat mesterei. Kupuszina sajátos példa e tekintetben. Észak-Bácskában szinte sehhol nincs olyan nagy hagyománya a konyhakertészetnek, azon belül is a hagymatermesztésnek, mint ebben a faluban. A kupuszina almahagyma országszerte ismert. Termesztése a családon belül nagyarányú munkaerő-összevonást követel, ami hatással van a család szerkezetére, a családon belüli viszonyokra, életmódra. A sajátos munkamegosztást felállító család a továbbtanulni vágyó fiatalok számára ingerszegény környezet. A földművescsaládokból származó fiatalok, különösen a lányok, nem tanulnak szakmát, és fiatalon kötnek házasságot, a lányok sokszor 16 évesen.

„Az nem baj, hogy a feleségem nem tanult ki semmit”, mondta el erről véleményét egy fiatal földműves. „Inkább az a baj, hogy én nem tanultam. Pedig milyen nyugodt lenne a lelkem, ha szakma lenne a kezemben. Ki tudja, mihez kell még folyamodnom ebben az életben.”

Bezdáni nyilatkozik a következő: „Hogy kitanultam, befejeztem a főiskolát, azt főleg tanárim, barátnőim hatásának köszönhetem. Ha csak a szüleimre támaszkodtam volna, soha nem lett volna belőlem semmi. Örülök, hogy ezt így hozta a sors, s hogy a férjem is kitanult. Egyszer majd szeretnék felszabadulni a szüleim irányítása alól, ugyanis a férjemmel, annak ellenére, hogy munkaviszonyban vagyunk, nem tudunk önállósulni.”

A munka, az emberré alakító produktivitás, amint túlnő kizárólagos létfenntartó, fennmaradást biztosító szerepén, az ember önmegvalósításának, önkifejezésének potenciális lehetősége. A munkáért „élő-haló” parasztcsaládok törekvése épp e szempontból értékes és igazolt. A tények felülvizsgálása során azonban kiderült, hogy ennek az igazoltságnak nincs reális alapja. A parasztemberek munkáról, illetve annak eredményeiről vallott nézetei, a munkának a „szerzés” módja- és lehetőségeként való emlegetése ugyanis arról győzött meg, hogy ezek az emberek nem a munkában látják öngizolásra készítő motivikumuk kielégítésének lehetőségét. A munkát szükséges rossznak tartják, ám eredményével, legyen az bárminemű növényi kultúra, megválthatják azt a státuszszimbólumot, amellyel majd a gazdagság újabb státuszszimbólumai válthatók meg. Ez az ördögien kísértő státuszszimbólum pedig a *pénz, a pénz és a pénz*.

Természetesen abban, ha valaki saját és családja jobb életét kívánja biztosítani munkája és annak eredménye által, nincs semmi kivetnivaló. Am a vizsgált közegben a tehetőség, illetve a gazdagság bizonyítéka és eredménye nem a jómód, az anyagi problémamentesség biztosította megelégedett, nyugodt életmód. Még csak nem is különböző luxuscikkek birtoklása. Ez utóbbi csak jele annak, hogy valakinek „pénze van”. Gazdasági tekintélyt ugyanis egy közösségben magának a pénznek a birtoklása ad. Gazdagok, mondják egyik-másik parasztcsaládról, mert „pénzük van”. Ez pedig önmagában még nem a jobb élet feltétele, és sokszor nem is teremti meg ezt az igényt. A párnákban vagy jobbik esetben a betétkönyvek lapjain, devizába öntött, duzzadó pénzüsszegek jogot csak a mellveregetésre adnak, és további „szerzésre” ösztönöznek. A pénzzel státusszimbólumként rendelkező földművescsaládok két típusáról beszélhetünk. Az egyik családtípus többé-kevésbé kihasználja anyagi lehetőségeit. Jól él, palotaszerű házakat épít, drága személygépkocsikat vásárol, gépparkja a legkorszerűbb mezőgazdasági gépekből áll. A másik családtípus még nagyobb „szerzővé” válik, kapzsvá lesz, s ahogy mondják róluk az emberek, „koldusmódra élnek”. Tagjai szegényesen, rosszul öltözködnek, nem engednek meg maguknak semmi fényűzést, legfeljebb a gépparkjuk jelentős. Mindkét családtípus jellemzője, hogy a magasabb kulturális értékek iránt nem érzékenyek. Legfontosabb információs forrásuk a tömegtájékoztató eszközök, leginkább a televízió. Könyvet legtöbbször nem vásárolnak, mert „nem fiadzik”, haszna nem anyagi természetű. A szellemi értékeknek falusi közegben különben sincs nagy értéke. A falusi közösség a túlművelt, „nagyokos”, legtöbbször a megengedettnél haladóbb szemléletű embereket „hortobágyi poéta” módjára kivetí magából.

„Kész öngyilkosság lenne” – mondja egy egyetemista lány. Mármint az, ha visszatérne szülőfalujába. „Senki sem értékelné a tudásomat olyan környezetben, ahol pénztelennek lenni nagyobb szegény, mint műveletlennek vagy butának.” A falusi emberek egy rétege a buta, illetve az okos fogalmán teljesen más tartalmat ért, mint amelyet az értelmező szótár tartalmaz, vagy amely köztudatunkban él. Ennek a felfogásnak az értelmében butának lenni annyi, mint nem felismerni a meggazdagodás módját és útját. Ilyen értelemben egy egyetemet végzett személy nagyon butának bizonyulhat a legműveletlenebb, legképzetlenebb ember mellett is, ha ez utóbbi gazdag, hisz jól tud „szerezni”. Egy bezdáni férfi például a következőképp nyilatkozott két nőtestvéréről: „A fiatalabbik esze sötét, mint a fekete éjszaka. De bezzeg a másik, a jég hátán is megél. Ravasz, mint a róka.”

Az elmondottaknak, persze, az a valóságfedezete, hogy a fiatalabbik testvér egy egyszerű, szerény életkörülmények között élő és vagyontalan munkásnő. Az idősebb testvér egy végtelenül primitív, döbbenetes higiéniai körülményeket tűrő asszony, aki azonban különböző pereskedések és üzérkedések útján pénzbeli vagyonra tett szert.

A parasztcsaládok másik közös vonása a végnélküli panaszkodás. Igaz, hogy a mezőgazdasági termelésnek nagy a kockázati tényezője, s hogy távlatai nem sok jóval kecsegtetnek. A helyzet súlyosságánál azonban jóval nagyobb a hozzáfűződő panasz, ami sok esetben a parasztember halmozási vágyának végte-

lenségéből ered. Még Fenévig Tejfélék is megengednek maguknak néhány panaszszót nehéz életkörülményeik miatt. Íme, a panaszkodás egy szélsőséges példája. Egy kupuszinai földműves nagy, drága személygépkocsit vásárolt lányának. Neki ugyanis már volt autója. Nem is az autó vagyoni ára készítette panaszra, hanem a forgalmi adó nagysága, ami akkor hatmillió dinár volt. „Egy hónapig kell érte fagyoskodnom a piacon, mire visszahozza ezt a kiadást a termék ára.” Persze, akkor nagyon nagy szemellenzőség kellett ezeknek a szavaknak a kimondásához, hiszen a 6 millió egy gyári munkás háromévi keresete volt. Az elégedetlen földművesek többsége elfogadható életmódnak és jövedelemszerzési módnak a városi munkásság életét, illetve munkáját hozza fel. Cserélni azonban egyikük sem cserélné velük. Hogyanisne, hisz nem kell ahhoz sok, hogy megállapítsuk, ugyan melyik foglalkozási csoport vagyoni helyzete, lakáskörülményei a kétségbejöttbbek. Csak egy bezdáni földműves nem panaszkodott: „Minek panaszkodjak. Nem volt semmim, mára meg szép vagyonom van. Ha munkás lettem volna valamelyik gyárban, erre biztos nem kerülhetet volna sor.”

A földműves örökös elégedetlenségéből következik, hogy az elérhetetlen megelégedés felé vezető úton, a munkában, olykor nem válogat az eszközökben. Ezt példázza az a kupuszinai szóbeszéd is, miszerint régen a hagymatermelő asszonyok, akik – bölcsőde még nem lévén – nem tudták kire hagyni kisgyermeküket, pálinkába áztatott kenyérral altatták, kábították el őket, aminek a gyermek fejlődésére nézve káros következményei lettek. Ezt egy asszony a vallomásával támasztotta alá, akinek a gyermeke károsodott. Az asszony véleményét nem támasztja alá orvosi megállapítás.

Nemcsak a paraszti munka, az anyagi tényezők is a családnemzedékek együttélését teszik szükségessé falun, méghozzá a „több zseb, nagyobb zseb, több pénz” logika alapján, amit a kapitalista termelésben tőkekoncentrációnak szokás nevezni. Ilyen körülmények között a család tagjainak anyagi függősége egymástól igen nagy, és a család esetleges felbomlása súlyos következményekkel járhat. Ezért a házasságokat *ásó*, *kapa*, *nagyharang* érvénnyel igyekeznek kötni, különösen a kevésbé urbanizált falvakban és a zártabb közösségekben.

Tévedés lenne azt hinni, hogy a fiatalok párválasztását, házasságkötését egyáltalán nem szabályozzák már azok az anyagi érdekek, előítéletek, amelyeket a félfudális „úri világ” letűntével ugyancsak meghaladottnak vélünk. Az „akadályozott szerelmesek” története nemcsak irodalmi alkotásokban és filmekben él. A különbség az, hogy a mai esetek nem annyira drasztikusak, mint régen, előfordulásuk nem törvényszerű és ritkább. Különbség továbbá, hogy a törvény értelmében a mai szülők nem rendelkezhetnek olyan nagy mértékben gyermekeik sorsával, mint régen. A felnőttkorú fiatalokat nem lehet megakadályozni a házasságkötésben, és senkit sem lehet erőszakkal házasságba kényszeríteni. Hogy érdekházasságok mégis kötődnek és kötötnek, az a patriarchális nevelés még mindig nagy hatásával és a fiatalok nagyfokú, racionális beállítottságával magyarázható.

N-éknek például Kupuszinán már a kezdet kezdetén megüzenték M-ék, hogy ne is „kaparódzanak” az ő lányuk után, mert a vagyoni állapotuk ezt nem teszi lehetővé. A fiatal családjának szerepe, vagyoni állapota, a családon belül

uralkodó viszonyok, a gondolkodásmód nyíltsága, illetve maradisága azok a tényezők, amelyek meghatározhatják egy fiatal párválasztását. Az említett esetben N-ék és M-ék leánykája is belenyugodott a változtathatatlanba. Megtörténik azonban, hogy a fiatalok a szülők akarata ellenére is házasságot kötnek. Az esetnek többféle lefolyása lehetséges:

1. A házasságot ellenző szülők kitartanak álláspontjuk mellett. Engedetlen gyermeküket kitagadják, megvonnak tőle mindennemű támogatást. A fiatalokat többnyire a másik család fogadja be, de ezzel egyidőben a két család között kölcsönös vádaskodásokban, rágalmozásokban kifejezésre jutó leszámolások kezdődnek. „Kilincs-Bilincs”-féle tragikomédia, ami megkeseríti mindkét család életét.

2. A házasságot ellenző szülők nagy „leereszkedés” árán beleegyeznek a házasságba, de a fiatalok viszonyát árgus szemekkel kísérik, minden hibát pontosan számontartanak, szüntelenül hangsúlyozzák azt a csorbát, ami a „jöttment” befogadásával a család tekintélyén esett. Mindez sok esetben a házasság megromlásához vezet, és bekövetkezik az, amit a szülők amúgy is „előre tudtak”: a fiatalok elválnak.

3. Mindkét fél, az ellenző és az ellenzett is megnyugszik, és egyetértésben élnek tovább.

A gyermekeiknek „jó partit” számítgató szülők is tudják azt a klasszikus igazságot, hogy a pénz önmagában nem elegendő a boldoguláshoz, hisz a legtöbb család takargat vagy ismer egy-egy beteljesületlen szerelmi történetet. Felvetődik a kérdés: milyen erkölcsi alapon győzögetik meg a hasonló élményeket átélt vagy tapasztalt szülők gyermekeiket arról, hogy előnyös házasságot kell kötni. A feleletünk az, hogy a racionális beletörődés jogán.

„Majd megszereti a jóságáért” – mondják. „Mert nem abból lesz a jó ember, aki szépeket tud mondani, hanem, aki gondoskodni tud a családjáról, meg az asszony, aki el tudja látni a családot, olyan kell, nem csudaszép. Mert a nagy szerelem az addig is tart, meg a szerelmeskedés is, amíg az ember fiatal. Azután meg megbecsülik egymást és kész. Ha meg nem, akkor tűrni kell.” „Nem bánám, ha a Fehérföldön* laknék egy vikóban, csak azzal, akit szerettem” – mondta egy kupuszina asszony. „Mert hiába a nagy ház, ha még a szagát sem szereti az ember a másiknak.”

A válás nem ismeretlen jelenség a vizsgált közegben, de elválnak lenni nem is előnyös, különösen a nők számára nem. Nem számít minden klasszikus, szociológusok emlegette válóok falun is annak. A válás magyarázata lehet a másik fél iszákossága, tékozló-csavargó életmódja, munkakerülése, a házasságon kívüli szerelmi-szexuális viszony. A házastársak elhidegülése egymás iránt, összeférhetetlenségük nem számít mindenki szemében a válás igazoló okának, hisz „tűrni kell”, a gyermekekért, a vagyonért, a jóhírért. A falusi lét normavilága, ez a harmadik összetartó tényező a nagycsaládban.

* A Fehérföld Kupuszina egy része, ahol szegények laknak.

A CSALÁDSZERKEZET ÉS A CSALÁDON BELÜLI VISZONYOK

A munka, az anyagi tényezők és a szokások formálta nagycsalád szerkezetét a legtípusosabb kupuszinai példán mutatom be. Rendszerint négy nemzedék-család él együtt, ezek szerepe életkoruktól, a munkában való produktivitásuk fokától függően, illetve a szokások meghatározottsága alapján különböző. A család domináns nemzedéke a középkorú (kb. 40–60 év) második nemzedék. Életkora lehetővé teszi részvételét az együttélés minden formájában, a munkában és a vezetésben is. Ez a nemzedék határozza meg, hogy a család mit és hogyan termel, a munkálatok minden szakaszában hangadó, az értékesítés és a befektetés milyenségének meghatározása is az ő tiszte. Ez a tábornokok nemzedéke, amely csak munkaképességének csökkenésével adja át vezető szerepét a következő 3. nemzedéknek. Amíg vezető szerepe tart, ez a nemzedék irányítja az 1., illetve a 3. nemzedéket. Az első nemzedék az öregeké (70 körüliek). A munkában egészségi állapotuktól függően vesznek részt. Rendszerint a déd- szülők gondjára vannak bízva a kisgyermek, a 4. nemzedék, amíg a szülők dolgoznak. A 3. nemzedéket a fiatal pár alkotja, a házasságkötéstől kb. 40 éves korig. Persze, életkorbeli eltérés a 2. nemzedék szerepcsökkenésével összhangban családonként különböző idejű, akár tíz évnyi is lehet. A 3. nemzedék szerepe a 2. nemzedék kiöregedésével párhuzamosan növekszik, illetve csökken a 4. nemzedék szerepének növekedésével.

A közlegényekből tábornokok, majd ismét közlegények lesznek. A 3. nemzedék a munkában teljes mértékben aktív. Csak a fiatalasszony nem vesz részt a terményértékesítésben, azaz a piacozásban, amíg a gyermekei kiskorúak.

A 4. nemzedék a gyermekeké. Szerepük a vezetésben és kicsiny korukban a munkában is passzív. Amint felnőttkorúvá válnak, sőt előbb is, részt vállalnak a munkából. Nevelésükben meghatározó tényező a 2. nemzedék véleménye, de érzelmileg legszorosabban természetesen szüleikhez kötődnek.

Igaz az is, hogy a családonkénti döntéshozatal legtöbb esetben a közös meg- egyezés elve szerint történik, ám mégis a 2. nemzedék véleménye a mérvadó, hisz a falusi lét íratlan szabályai és az a tény is neki juttatja az elsőbbséget, hogy már rég rendelkezett a megélhetés és a gazdálkodás eszközeivel, amikor a 3. családnemzedék még csak átalakulóban volt, az első nemzedék pedig már ki- öregedett.

A falusi-paraszti lét normarendszere, mint általában a világ minden társadal- mában, a férjnek juttatja a családon belüli vezető szerepet. Az új családok rend- szerint a férfi családjának kötelékében formálódnak. A viselkedését szabályozó normák sokkal enyhébbek a férj viselkedését illetően, mint az asszonyéval szemben, aki a családon belül ugyancsak a férj irányítottja. Ezt egyébként az asszonyok szóhasználata is tükrözi, amikor a „férjem” vagy a „házastársam” kifejezés helyett az „uram” megnevezést használják. A nő a család legfonto- sabb összetartó szubjektuma. Ő gondoskodik tagjairól, s nagyrészt a példaadó, felvilágosító szerep is az övé.

A valóság azonban nem mindig ilyen szabályszerű.

„Nem úgy van az igazából, ahogy a szokás tartja”, mondták a kupuszinai B. család 2. és 3. nemzedékének nőtagjai. „Nem történik ebben a házban semmi

sem nélkülünk, vagy ha mi nem akarjuk. Ha meg akarunk valamit, azt véghezvisszük. A férfiak meg csak gondolják azt, hogy ők az urak.”

VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

Ez a munka igyekszik megdönteni a falusi-paraszti életmódról, világról kialakított hamis képet. A valóság nem azonos a bevezetőben említett faluképpel és meghatározott jellemzőivel, mert:

– Igaz ugyan, hogy a falu urbanizálódása folytán bizonyos városi jellemzőkkel bír, és hogy gazdaságilag sokat fejlődött. Nem igaz, hogy a falusi lét jellemzői, a falusi-paraszti életmód gyökeresen megváltozott volna, s hogy a falusi normavilág a korábbi évtizedekhez képest sokat fejlődött.

– Igaz, hogy a falusi ember elidegenedésélménye egy nyugodtabb élettempó következtében kisebb, enyhébb a városi emberéhez képest. Nem igaz, hogy az emberek közötti viszonyok idillikusak. Sőt, a szociális különbségek messzeemenően kihangsúlyozottabbak, mint másutt.

– A falusi család egy rég meghaladott patriarchális nagycsaládforma csökevénye, ami rányomja bélyegét a benne élők sorsára. Pozitív csak annak a személynek, aki maradéktalanul alkalmazkodni tud szabályaihoz. Igaz, hogy ez utóbbi esetben valóban a biztos megélhetés alapja és konfliktusmentes.

– Igaz, hogy a falusi gondolkodásmód még mindig messze van a modern életvitel, szellemi igények jellemzőitől, s ez azokat sújtja, akik meghaladták ebben környezetüket. De az nem igaz, hogy a falu minden jellemzőjével egyetemben fejlődésképtelen. A nyíltabb válás jellemző tényei mutatkoznak az élet minden területén.

Rezime

Uloga porodice i njena struktura u seosko-seljačkoj sredini 1980-tih godina

Ovaj rad nastoji da opovrgne lažnu sliku o seosko-seljačkom načinu života, o tom svetu.

– Istina je doduše, da usled urbanizacije selo nosi određene gradske značajke i da se ekonomski mnogo razvilo. Nije istina, da su se korenito promenile karakteristike seoskog života, seosko-seljačkog načina života i da se seoski svet normi mnogo razvio u odnosu na protekle decenije.

Istina je, da je zahvaljujući mirnijem životnom tempu doživljaj otuđenosti kod seoskog čoveka mnogo manji i blaži. Nije istina, da su odnosi među ljudima idilični. Štaviše, socijalne razlike su mnogo naglašenije nego drugde.

– Seoska porodica je zakržljali ostatak jedne davno prevaziđene patrijarhalne forme porodice, što udara pečat na sudbinu onih koji žive u njoj. Pozitivna je samo za onu osobu, koja je u stanju da se bezostatno prilagodi njenim pravilima. Istina, u potonjem slučaju to je stvarno osnova sigurne egzistencije i lišeno je konflikata.

– Istina, seoski način razmišljanja je još uvek daleko od obeležja modernog načina

načina života i tome sukladnih duhovnih prohteva, a to pogada one, koji su po tome prevazišli svoju sredinu. Ali nije istina, da je selo, zajedno sa svim karakteristikama, nesposobno za razvoj. Karakteristične činjenice otvaranja pokazuju se na svim područjima života.

Summary

The Role and Structure of the Family in Village-Peasant Environment in the 1980s

This work makes an effort to disprove the false impression about the village-peasant world and way of living.

– It is true that due to the urbanization the village possesses certain urban features and its economic development is significant. It is not true that the features of the village life, the village-peasant way of living changed radically and that the village standard world developed considerably compared to the preceedings decades.

– It is true that the alineation experience of the village is, owing to a more comfortable life rhythm, poorer and more peaceful in relation to that of the townsman. It is not true that the relations between the villagers are idyllic. Moreover, the social differences are much better pronounced than elsewhere.

– The village family is the remnant of a great patriarchal family form, being obsolete for a long time, leaving its mark on the destinies of people living in them. It is positive only for that person who can completely accomodate himself to its rules. It is true that in this last case it is really the base of a safe subsistence, without conflicts.

– It is true that the village way of thinking is still far away from the features of the modern way of living and intellectual needs, punishing those ones who outgrew their einvironment in this aspect. But it is not true that the village, along with all its features, is not capable to further development. The characteristic facts of the process of becoming open are noticeable in all spheres of life.